

อรุณรุ่ง แห่งความสุข

ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ
สังคม และการเมือง
หัวเมืองฝ่ายเหนือ

บรรณาธิการ
ชัยพงษ์ สำเนียง

อรุณรุ่ง แห่งความสุข

ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ
สังคม และการเมือง
หัวเมืองฝ่ายเหนือ

บรรณาธิการ
ชัยพงษ์ สำเนียง

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร

Naresuan University Publishing House

www.nupress.grad.nu.ac.th

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร 99 หมู่ 9 อาคารมหาธรรมราชา ชั้น 1 มหาวิทยาลัยนเรศวร
ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000 โทร. 0 5596 8833-8836 E-mail : nuph@nu.ac.th

 www.nupress.grad.nu.ac.th สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร @nupress

สงวนลิขสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร ห้ามทำซ้ำ ดัดแปลง เผยแพร่ต่อสาธารณชนไม่ว่าส่วนใด
ส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ ไม่ว่าในรูปแบบใด ๆ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร เท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

อรุณรุ่งแห่งความสุข: ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองหัวเมืองฝ่ายเหนือ.- พิษณุโลก :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2569.
326 หน้า.- (หนังสือ 36 ปี มหาวิทยาลัยนเรศวร).

1. ไทย (ภาคเหนือ)-ประวัติศาสตร์. I. ชื่อเรื่อง.

959.3

ISBN 978-616-426-433-5

ISBN (e-book) 978-616-426-436-6

ราคา 260 บาท

พิมพ์ครั้งแรก กรกฎาคม พ.ศ. 2569

จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร

- วางจำหน่ายที่
1. ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 โทร. 0 2218 9812
 2. ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ถนนงามวงศ์วาน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทร. 0 2579 0113
 3. ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200 โทร. 0 2613 3899
 4. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร อาคารมหาธรรมราชา จังหวัดพิษณุโลก 65000 โทร. 0 5596 8833-8836

ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ศรินทร์ทิพย์ แทนธานี • ดร.เดช นูนานา • ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุชาติ บำรุงสุข •
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ • ศาสตราจารย์ ดร.วิศม์ ชูทรงเดช

บรรณาธิการ รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยพงษ์ สำเนียง

คณะกรรมการดำเนินงาน รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยพงษ์ สำเนียง • ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุศรินทร์ เลิศสวัสดิสุข •
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิเชษฐ ศุภจักรวัฒนา • รองศาสตราจารย์ ดร.วิญญู บุญรอด •
อาจารย์กฤษณะ โชติสุทธิ • อาจารย์อนันต ใจอินทร์

ประสานงาน ภัคศิณี เทิดสิทธิกุล

ฝ่ายขาย/การเงิน มลชา โพธิ์เงิน • วสันต์ มาสวัสต์

ออกแบบปก/รูปเล่ม สัณญา จันทา

พิมพ์ที่ บริษัท กู๊ดเยท ฟันท์ติ้ง แอนด์ แพคเกจจิ้ง กรู๊ป จำกัด 6/1 ซอยเสรีไทย 58 แขวงมีนบุรี เขตมีนบุรี กรุงเทพมหานคร

สำนักพิมพ์นี้เป็นสมาชิกสมาคมนักจัดพิมพ์
และจัดจำหน่ายหนังสือแก่ประเทศไทย
<https://pubat.or.th>

พิมพ์บน
กระดาษคุณภาพ เพื่อลดผลกระทบต่อ
สิ่งแวดล้อมและสุขภาพสัตว์

กรณีต้องการสั่งซื้อหนังสือปริมาณมาก หรือเข้าชั้นเรียนติดต่อได้ที่ฝ่ายจัดจำหน่ายสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร
โทร. 0 5596 8836 Email : nuph@nu.ac.th

สารจาก

ศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ จินายน

36 ปีแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยนเรศวร เป็นห้วงเวลาที่ ทำให้เห็นพลังจากปณิธาน ความมุ่งมั่น และความร่วมแรงร่วมใจของ บุคลากร นิสิต ศิษย์เก่า ตลอดจนภาคีเครือข่ายจากทุกภาคส่วน ที่ได้ ร่วมกันสร้างสถาบันแห่งนี้ให้เติบโตจากมหาวิทยาลัยขนาดเล็กในภูมิภาค สู่การเป็นสถาบันอุดมศึกษาชั้นนำที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ

หนังสือชุดที่ระลึกครบรอบ 36 ปี มหาวิทยาลัยนเรศวรนี้ ได้ทำ หน้าที่บันทึกเหตุการณ์และรวบรวมความสำเร็จที่ผ่านมาเป็นประจักษ์ พยานแห่งความทรงจำร่วมของประชาคมมหาวิทยาลัย เป็นเรื่องราวของ ผู้คน ความคิด ความฝัน และความเสียสละที่ได้หล่อหลอมอัตลักษณ์ ของมหาวิทยาลัยตลอดระยะเวลากว่าสามทศวรรษ

เมื่อหวนระลึกถึงช่วงแรกเริ่มของการวางรากฐานมหาวิทยาลัย นเรศวร เราต่างตระหนักดีว่าความสำเร็จที่ปรากฏในวันนี้มิได้เกิดขึ้น โดยบังเอิญ หากเกิดจากการมองเห็นโอกาสการวางแผนอย่างเป็นระบบ และความเชื่อมั่นว่าการศึกษา คือพลังสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิต ของประชาชน และความเข้มแข็งของประเทศชาติ การสร้างมหาวิทยาลัย มิใช่เพียงการก่อสร้างอาคารหรือจัดตั้งหลักสูตร หากคือการสร้างคน สร้างปัญญา และสร้างอนาคต และสิ่งสำคัญที่สุดประการหนึ่ง ของมหาวิทยาลัย คือเสรีภาพในการคิด การแสวงหาความรู้ และการแลกเปลี่ยนทางวิชาการ อันเป็นรากฐานที่ทำให้ปัญญาออกมา และ ทำให้มหาวิทยาลัยสามารถรับใช้สังคมได้อย่างแท้จริง

ในวาระครบรอบ 36 ปีแห่งการสถาปนา ขอแสดงความชื่นชม
และยินดีกับประชาคมมหาวิทยาลัยนเรศวรทุกท่าน พร้อมทั้งขออำนาจ
คุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ได้โปรดอำนวยพรให้
มหาวิทยาลัยนเรศวรเจริญรุ่งเรือง เป็นภูมิปัญญาของแผ่นดินที่ส่องแสง
แห่งความหวังให้สังคมไทย และดำรงไว้ซึ่งเสรีภาพทางวิชาการสืบไป

ศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ จินายน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยนเรศวร

พ.ศ. 2536–2544 และ พ.ศ. 2552–2560

สารจาก

ศาสตราจารย์พิเศษ เกษียร ณ.มณฑล สงวนเสริมศรี

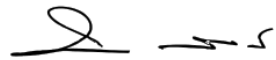
มหาวิทยาลัยนเรศวรที่พัฒนามาอย่างต่อเนื่องตลอดกว่าสามทศวรรษ เป็นช่วงเวลาแห่งการสั่งสมองค์ความรู้ ประสบการณ์ และคุณูปการที่มีต่อสังคมไทยมาโดยลำดับ จากสถาบันอุดมศึกษาที่ถือกำเนิดขึ้นเพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนในภูมิภาค มหาวิทยาลัยนเรศวรได้พัฒนาเป็นสถาบันการศึกษาชั้นนำที่มีบทบาทสำคัญทั้งด้านการผลิตบัณฑิต การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

เมื่อข้าพเจ้าได้รับโอกาสให้เข้ามารับผิดชอบการบริหารมหาวิทยาลัยต่อจากคณะผู้บริหารรุ่นก่อนหน้า ภารกิจสำคัญประการหนึ่งคือการสานต่อเจตนารมณ์และวิสัยทัศน์ที่ได้วางรากฐานไว้อย่างมั่นคง พร้อมทั้งพัฒนามหาวิทยาลัยให้ก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกวิชาการและสังคมในศตวรรษใหม่

ในช่วงเวลาดังกล่าว มหาวิทยาลัยได้มุ่งเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการในทุกศาสตร์ โดยเฉพาะกลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพ อันเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนากำลังคนด้านสุขภาพของประเทศ การขยายโอกาสทางการศึกษา การส่งเสริมงานวิจัย และการสร้างนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน สิ่งที่น่าภาคภูมิใจยิ่งกว่าความเจริญก้าวหน้าทางกายภาพ คือการเติบโตของทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของมหาวิทยาลัย คณาจารย์ บุคลากร นิสิต และศิษย์เก่าล้วนเป็นพลังขับเคลื่อนที่ทำให้มหาวิทยาลัยนเรศวรสามารถดำรงความเป็นสถาบันแห่งปัญญาและคุณธรรมได้อย่างมั่นคง

ผลสำคัญประการหนึ่งคือ หนังสือที่นำเสนอองค์ความรู้
เนื่องในโอกาสครบรอบ 36 ปี มหาวิทยาลัยนเรศวรที่ท่านถืออยู่ในมือนี้
เป็นการรวบรวมเรื่องราวแห่งพัฒนาการ ความสำเร็จและผลึกทางปัญญา
ของประชาคมมหาวิทยาลัย ผลผลิตจากความมุ่งมั่นที่ร่วมกันสร้างสรรค์
สถาบันแห่งนี้ให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและสังคม

ในวาระอันเป็นมงคลนี้ ข้าพเจ้าจึงขอแสดงความชื่นชมต่อ
ผู้บริหาร คณาจารย์ บุคลากร นิสิต ศิษย์เก่า และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
ทุกท่าน ที่ได้ร่วมกันธำรงรักษาและพัฒนามหาวิทยาลัยนเรศวร ให้เจริญ
ก้าวหน้าสืบมา และขออำนวยการให้มหาวิทยาลัยนเรศวรยังคงยืนหยัด
เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่สร้างองค์ความรู้ สร้างคนดี สร้างปัญญา และ
สร้างคุณประโยชน์แก่สังคมต่อไปในอนาคต

ศาสตราจารย์พิเศษ เกียรติคุณ ดร.มนทล สงวนเสริมศรี

อธิการบดีมหาวิทยาลัยนเรศวร

พ.ศ. 2544–2548 และ พ.ศ. 2548–2552

สารจาก

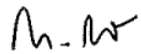
ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.กาญจนา เงารังษี

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีมหาวิทยาลัยนเรศวรได้ก้าวผ่านหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกอย่างรวดเร็วทั้งด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และโครงสร้างประชากรมหาวิทยาลัยจึงต้องปรับตัวให้เท่าทันต่อบริบทใหม่ พร้อมทั้งรักษาอัตลักษณ์แห่งความเป็นตนเองให้มั่นคง การพัฒนาคุณภาพการศึกษา การส่งเสริมงานวิจัยและนวัตกรรม การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในระดับนานาชาติ ตลอดจนการปลูกฝังคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม ล้วนเป็นภารกิจสำคัญที่มหาวิทยาลัยได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่คนรุ่นใหม่

เมื่อได้มีโอกาสบริหารมหาวิทยาลัยในช่วงเวลาดังกล่าว ภารกิจสำคัญคือการดำเนินงานตามนโยบายการพัฒนาประเทศด้านการพัฒนากำลังคน ผ่านการเปิดโอกาสทางการศึกษา การส่งเสริมกิจกรรมทางวิชาการ และการสร้างองค์ความรู้ในหลากหลายมิติ สิ่งที่พิสูจน์ได้ประการหนึ่งคือ โอกาสทางการศึกษาตั้งแต่ระดับมัธยม ระดับปริญญาตรีจนถึงบัณฑิตศึกษา การเจริญเติบโตของประชาคม และศักยภาพของมหาวิทยาลัยนเรศวรเหล่านี้จึงเป็นที่ประจักษ์ในวงกว้าง การเดินทางของมหาวิทยาลัยนเรศวรจึงเป็นเสมือนสายธารแห่งปัญญา ที่ไหลต่อเนื่องไม่ขาดสาย

หนังสือชุดที่ระลึกครบรอบ 36 ปี มหาวิทยาลัยนเรศวร จึงเป็นอีกหนึ่งข้อพิสูจน์ถึงความมุ่งมั่นที่สั่งสมมาตลอดเส้นทางพัฒนาเป็นหลักฐานแห่งความภาคภูมิใจของประชาคมมหาวิทยาลัยนเรศวรทุกคน และเป็นพลังสำคัญในการก้าวเดินสู่อนาคตด้วยความเชื่อมั่น

ข้าพเจ้าขอแสดงความชื่นชมต่อคณะผู้จัดทำหนังสือที่ได้รวบรวมเรื่องราวอันทรงคุณค่าไว้เป็นมรดกทางปัญญา และความทรงจำร่วมของสถาบัน และขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาคมเคารพนับถือ โปรดอภิบาลให้มหาวิทยาลัยนเรศวรเจริญก้าวหน้า เป็นแหล่งสร้างองค์ความรู้ คุณธรรม และกำลังคนคุณภาพของประเทศชาติต่อไป

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.กาญจนา เגר้งษ์
อธิการบดีมหาวิทยาลัยนเรศวร
พ.ศ. 2561-2565

สารจาก

รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีนทร์ทิพย์ แขนรานี

ในวาระครบรอบ 36 ปีแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยนเรศวร มหาวิทยาลัยได้ก้าวเดินมาอย่างต่อเนื่องบนรากฐานของปณิธาน ในการสร้างปัญญา พัฒนาคน และรับใช้สังคม พร้อมทั้งมุ่งพัฒนาสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยเพื่อสังคมของผู้ประกอบการ” ที่ส่งเสริมให้ บุคลากรและนิสิตมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กล้าคิด กล้าทำ และสามารถ เปลี่ยนองค์ความรู้ให้เป็นคุณค่า เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคม และ คุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ มหาวิทยาลัย นเรศวรตระหนักดีว่าการสร้างอนาคตมิได้หมายถึงการละทิ้งอดีต ตรงกันข้าม การก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคงนั้นจำเป็นต้องตั้งอยู่บนความ เข้าใจ ในรากเหง้าความเป็นมาของตนเอง เพราะผู้ที่รู้จักอดีตย่อมเข้าใจ ปัจจุบัน และสามารถออกแบบอนาคตได้เหมาะสม ทิศทางมหาวิทยาลัย นเรศวรถือกำเนิดขึ้นบนผืนแผ่นดินภาคเหนือตอนล่าง พื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน การทำความเข้าใจพื้นที่แห่งนี้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกับสังคมและตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน

ภาคเหนือตอนล่างเป็นอาณาบริเวณที่มีความสำคัญทั้งในมิติ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป็นพื้นที่ รอยต่อที่เชื่อมโยงกับอาณาจักรสำคัญในอดีต อาทิ สุโขทัย ล้านนา ล้านช้าง อโยธยา และอังวะ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ของหัวเมือง ฝายเหนือ เป็นชุมทางการค้า การคมนาคม และการป้องกันพระราช อาณาเขตในสมัยโบราณ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน

ศิลปกรรม และวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ ล้วนสะท้อนให้เห็นพลวัตของสังคมที่มีชีวิต มีความหลากหลาย และมีความสัมพันธ์กับภูมิภาคโดยรอบมาอย่างยาวนาน

อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาของหัวเมืองฝ่ายเหนือยังมีอีกหลายมิติที่ควรได้รับการศึกษา อธิบาย และเผยแพร่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะมุมมองจากพื้นที่และจากชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เราเข้าใจพัฒนาการของสังคม วัฒนธรรม และความเป็นรัฐในบริบทของความเปลี่ยนแปลงได้ลึกซึ้งมากขึ้น ในขณะเดียวกัน พื้นที่ภาคเหนือตอนล่างในปัจจุบันยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะพื้นที่เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐประชาชนจีน และสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา จึงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงต่อการพัฒนาองค์ความรู้ นวัตกรรม และความร่วมมือในระดับภูมิภาค

หนังสือชุดที่ระลึกครบรอบ 36 ปี มหาวิทยาลัยนเรศวร จึงจัดทำขึ้นเพื่อรวบรวม ถ่ายทอด และเผยแพร่องค์ความรู้จากนักวิชาการของมหาวิทยาลัยนเรศวรในหลากหลายสาขา ทั้งด้านประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาของภาคเหนือตอนล่าง ตลอดจนผลงานวิจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมในด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี และวิทยาศาสตร์สุขภาพ หนังสือชุดนี้จึงมิได้เป็นเพียงบันทึกความทรงจำในวาระสำคัญของมหาวิทยาลัย หากยังเป็นหลักฐานของพลังทางปัญญาที่มหาวิทยาลัยนเรศวรได้สร้าง สัมผัส และส่งต่อให้แก่สังคมไทย

ในนามของมหาวิทยาลัยนเรศวร ขอแสดงความชื่นชมและขอบคุณคณะผู้จัดทำ บรรณาธิการ ผู้เขียน และผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่ได้ร่วมกันสร้างสรรค์หนังสือชุดนี้ด้วยความมุ่งมั่น ความวิริยะอุตสาหะ และความรับผิดชอบทางวิชาการ การสร้างความรู้จากรากฐานของท้องถิ่น และการนำองค์ความรู้ไปสร้างประโยชน์แก่สังคม ถือเป็นพันธกิจสำคัญของมหาวิทยาลัยนเรศวร สมดังปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่ว่า “สืบสานให้สังคมไทยเป็นไทจากอวิชชา”

ขอให้หนังสือชุดนี้เป็นแหล่งความรู้ แรงบันดาลใจ และมรดกทางปัญญาที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของมหาวิทยาลัยนเรศวร ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนสังคมไทยให้ก้าวหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืนสืบไป

รองศาสตราจารย์ ดร.ชรินทร์ทิพย์ แทนธานี
รักษาราชการแทนอธิการบดีมหาวิทยาลัยนเรศวร

คำนำเสนอ

เหนือตอนล่างกลางตอนบนคืออะไร?

ชัยพงษ์ ลำเนียง

ที่มาของหัวเมืองฝ่ายเหนือ (ล่าง)

การเรียกพื้นที่ที่มีชื่อหลากหลาย ทั้งภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบน ใจกลางประเทศ สะดือประเทศ (เช่น นครสวรรค์) ในแง่นี้ หากคิดในเชิงประวัติศาสตร์ จะถูกเรียกว่าหัวเมืองแถบนี้ตั้งแต่อยุธยาขึ้นไป เรียกว่าหัวเมืองฝ่ายเหนือ มีอาณาเขตตั้งแต่ชัยนาทขึ้นไปจนถึงพิษณุโลก ทั้งในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ เพราะเลยจากนั้นไป เช่น แพร่ น่าน พะเยา เชียงใหม่ เราเรียกว่าล้านนา เป็นอาณาจักรล้านนามีลักษณะเป็นหัวเมืองประเทศราช ช่วงรัฐสมัยใหม่มีการผนวกล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยาม เปลี่ยนหน่วยให้ล้านนาเป็นภาคเหนือ จึงทำให้เบลอในส่วนนี้

หากอ่านเอกสารทางประวัติศาสตร์หรือเอกสารโบราณ เราจะเห็นคำว่า “หัวเมืองฝ่ายเหนือ” เยอะแยะไปหมด เราจะเห็นหัวเมืองฝ่ายเหนือที่ชัดเจนและมีได้คลุมเครือเหมือนสมัยหลังนี้ พื้นที่หัวเมืองฝ่ายเหนือมีสถานะสำคัญมากในเชิงประวัติศาสตร์ เพราะเป็นด่านหน้าของอยุธยาในการต้านศึกสงครามจากพม่า หัวเมืองเหนือมีกำลังพลที่เข้มแข็งมาก ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีให้ยศเจ้าเมืองแถบนี้เป็นเจ้าพระยา คักดินาหมื่นไร่ หรือย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์อยุธยาอีก สมเด็จพระมหาธรรมราชา หรือพระนเรศวร ซึ่งเป็นต้นราชวงศ์สุโขทัย ก็เอาหัวเมืองเหล่านี้เป็นฐานของอำนาจและกำลังพลมากมาย สมัยหลังที่ผนวกล้านนาเข้ามามันจึงเปลี่ยนในเชิงภูมิรัฐศาสตร์

สมัยกรุงธนบุรี หัวเมืองฝ่ายเหนือเป็นพื้นที่ที่สำคัญมาก ๆ นำคนสนิททั้งหมดมาปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ กล่าวคือ ให้เจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) ผู้เป็นอนุชาในรัชกาลที่ 1 มาเป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก เป็นทหารคู่มือของพระเจ้ากรุงธนฯ หัวเมืองแถบนี้ เช่น สุโขทัย กำแพงเพชร พิจิตร บางเมืองเป็นหัวเมืองคักดินาชั้นโท แต่ก็เทียบเท่าหัวเมืองชั้นเอก เพราะพระเจ้ากรุงธนฯ เขากำลังไพร่พลและผู้คนของตนเองไว้ และที่สำคัญคือเป็นฐานอำนาจ หนังสือ การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ทำให้เห็นว่าเมื่อเจ้าพระยาคักดินาหมิ่นเลื่องตายไป ฐานอำนาจของพระเจ้ากรุงธนบุรีในแถบนี้ไม่มีแล้ว ในขณะที่เดียวกัน เจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) กลับขยายอำนาจไปเมืองใกล้เคียง อย่างเมืองเพชรบูรณ์ และสุดท้ายก็เป็นฐานอำนาจในการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ในเวลาต่อมา หัวเมืองเหนือจึงเป็นหัวเมืองที่มีอิสระโดยสัมพันธ์ต่อกัน กล่าวคือ รวมในบางระยะ และบางระยะก็แยกจากกัน อันนี้เป็นลักษณะของรัฐโบราณอยู่แล้ว เพราะไม่ได้รวมศูนย์อำนาจกันเบ็ดเสร็จเด็ดขาด

ในเชิงประชากร มีการติดต่อกันทางเรือที่สะดวกสบาย และมีการค้าที่ไปมาหาสู่กัน เราจะเห็นว่าตัวหัวเมืองเหนือมีความเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ และมีอิสระโดยสัมพันธ์กับรัฐอื่น ๆ เช่นกัน หัวเมืองเหนือจึงเป็นชายขอบของรัฐลุ่มน้ำ และเป็นรัฐที่สำคัญทั้งสมัยอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี รวมถึงต้นรัตนโกสินทร์ก็คิดแบบนี้เช่นกัน เพราะเป็นเมืองใหญ่ที่ต้องปะทะกันในการสู้ศึกของสงคราม มโนทัศน์เหล่านี้ไม่สามารถมองเห็นในรัฐแบบปัจจุบันได้ เพราะเมืองแถบนี้อยู่เป็นภาคกลางไปแล้ว หมดความสำคัญลงในเชิงภูมิศาสตร์ที่เป็นเมืองหน้าด่านไปแล้ว สิ่งเหล่านี้ทำให้ภาคเหนือตอนล่างมีสถานะเป็นเมืองก้ำกึ่งเบลอ ๆ อยู่แบบนี้ แต่ในอดีตมีการคิดอีกแบบหนึ่ง

สถานะของเมืองเป็นเมืองหน้าด่านในการรบทัพจับศึก เจ้าเมืองในแถบนี้ถูกตั้งเป็นเจ้าพระยา มีคักดินาเต็มไปหมดเลยในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี หากใช้ทิศในการวัด ล้านนาหรือภาคเหนือในปัจจุบัน

นับว่ามีใช้ทิศเหนือ แต่คือตะวันตกเฉียงเหนือ หากใช้อะไรในการวัด นั่นคือการใช้เมืองหลวงหรือกรุงเทพฯ ในการวัดต่างหาก กล่าวคือ อะไรที่อยู่ข้างบนกรุงเทพฯ เรียกภาคเหนือ อะไรที่อยู่ทางใต้กรุงเทพฯ เรียกภาคใต้ โดยใช้เมืองศูนย์กลางเป็นตัวตั้ง จึงเป็นที่มาของหัวเมืองฝ่ายเหนือ

ความอิทธิพลของเมืองกับสองนัยยะของเมืองทางผ่าน

ภาคเหนือตอนล่างก็คืออยู่ตอนใต้ของภาคเหนือแปดจังหวัด และเหนือของรัฐลุ่มน้ำ (แม่น้ำเจ้าพระยา) ขึ้นมา ถ้าพูดในเชิงผู้คน อันนี้เป็นความกำกวมอย่างหนึ่ง คือมีน้อยคนที่คิดว่าเป็นภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือ ผู้คนเขาก็จะคิดว่าเป็นภาคกลาง เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ซึ่งอาจจะสำคัญด้วยว่า หากตัดล่านาออก และคิดเป็นรูปสี่เหลี่ยม โดยนับตั้งแต่อุดรติดไปถึงสงขลา ลำน้ำของพวกเขเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย ที่สำคัญกว่าคืออัตลักษณ์ของเหนือตอนล่างคืออัตลักษณ์ของความเป็นไทย แต่อาจจะมีส่วนน้อย สิ่งนั้นก็คือหากเทียบกับสำเนียงกรุงเทพฯ คือ “สำเนียงเหนือ” ในการพูด มีความต่างแบบนิดหน่อย เลยยากในการแบ่ง นิธิเคียวอธิบายไว้ว่า หัวเมืองเหล่านี้ มีความสำคัญทั้งชีวิตและจิตใจ ในการไปมาหาสู่ คนที่นั่นจึงไม่ได้แยกออกจากความเป็นไทย คนล้านนาเป็นลาว ต่อมาเป็นยวน อีสานเป็นลาว สามจังหวัดชายแดนเป็นมลายู ที่นับถือศาสนาอิสลาม คือต่างจากความเป็นไทยอย่างชัดเจน ภาคเหนือตอนล่างจึงไม่เห็นความต่างในแง่นี้ ในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เป็นพื้นที่ที่ไม่มีจุดประ เป็นรอยต่อทางยุทธศาสตร์ แต่พอมาเป็นรัฐสมัยใหม่ กลับเป็นรอยต่อในทางวัฒนธรรมเสียมากกว่า เราจะเห็นว่าในเชิงภาคเหนือตอนบนมันก็เป็น 9 จังหวัด (รวมถึงอุดรติด) ภาคเหนือตอนล่างมี 8 จังหวัด รวมเป็น 17 จังหวัดภาคเหนือ และภาคเหนือตอนล่างก็ยังแบ่งเป็น 2 โซน โซนที่ 1 ก็นับสุโขทัยลงไปถึงพิจิตร โซนที่ 2 พิจิตรลงไปถึงอุทัยธานี อันนี้เป็นการแบ่งแบบรัฐในเชิง

การพัฒนา การแบ่งแบบนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งภาคกลางไม่ได้เป็นภาคเหนือแต่ประการใด แต่เป็นการแบ่งเพื่อการพัฒนาเท่านั้น

นโยบายแรก ภาคเหนือตอนล่างอาจจะไม่ใช่ทางผ่าน เพราะมีสุโขทัยเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ไทยฉบับทางการ หรือกรณีของเพชรบูรณ์ ในทศวรรษที่ 2480 จอมพล ป. พิบูลสงคราม เคยมีความคิดจะตั้งเมืองหลวงที่เพชรบูรณ์ แม่สอดมีความสำคัญในฐานะของเมืองชายแดนและเศรษฐกิจการค้า โดยตัวของเมืองเอง พิชญ์โลกอยากเป็นเส้นทางสายอินโดจีน มีถนนที่เชื่อมไปที่ต่าง ๆ แต่อีกนโยบายหนึ่ง ก็มีใช้เมืองหลักแล้วในจุลยุทธศาสตร์ เมืองเหล่านี้จึงอยู่ในสถานะที่อึดหลักอึดเหลือ

เมืองเหล่านี้จึงเป็นศูนย์กลางทางการเมือง และเป็นที่รองรับน้ำ เช่น อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก และที่สุโขทัยในทุกปี อันนี้จึงเป็นประเด็นในการพัฒนาการศึกษาของบุตรินทร์ เลิศชวลิตสกุล เราคิดว่าคนในพื้นที่เหล่านี้เป็นคนไทยหมด แต่การศึกษาของเธอแสดงให้เห็นว่า มีกลุ่มชาติพันธุ์กว่า 30 กลุ่มชาติพันธุ์ อย่างเช่นกลุ่มใหญ่ ๆ ที่เราเห็นกันก็คือ ในอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก มีกลุ่มไทดำ ในอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ มีกลุ่มคนเมือง เพชรบูรณ์และสุโขทัย มีกลุ่มม้ง ในตากและอุทัยธานี มีกลุ่มกะเหรี่ยง นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก มีคนจีนจำนวนมาก หมายความว่าวัฒนธรรมทั้ง 30 กว่ากลุ่มนี้ หากมองในฐานะรัฐลุ่มน้ำอย่างเดียว สุดท้ายคือวัฒนธรรมของกลุ่มเหล่านี้พราเลือนไปหมด ถูกนับบ้าง และไม่ถูกนับบ้าง วัฒนธรรมของคนเหล่านี้จึงเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ถูกดึงให้มีตัวตนมากขึ้น เพราะมโนทัศน์ในเชิงประวัติศาสตร์มันถูกรอบงำ อัตลักษณ์ที่ถูกทับจากลำนึกในเชิงประวัติศาสตร์ ทำให้อัตลักษณ์ของกลุ่มคนจำนวนมากถูกทับ ถูกมองเป็นกลุ่มเดียวกันไปเสียหมด หากคิดในเชิงประวัติศาสตร์ พิษณุโลกมีพระพุทธชินราชเป็นศูนย์กลางของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบริเวณนี้ ในทางแยกย่อย หากมองขึ้นไปก็เมืองนครไทย หล่มสัก เมืองหล่มเก่า ชีวิตทางวัฒนธรรมของเขาผูกอยู่กับพระธาตุ

ศรีสองรัก เทียบกับพระธาตุช่อแฮของเมืองแพร่ พระธาตุแช่แห้งของน่าน พระธาตุดอยสุเทพของเชียงใหม่ มีจุดรวมใจอีกแบบหนึ่งคือเอาตนเองทาบทับกับประวัติศาสตร์อีกแบบหนึ่งที่เห็นชีวิตผู้คนอยู่เหมือนกัน

การคมนาคมเป็นเมืองผ่านของทางน้ำในประวัติศาสตร์ทุกคนต้องมาผ่านและแวะพัก เราจะเห็นว่าเป็นชุมทางทางการค้าด้วยเห็นได้จากโรงแรมในตัวเมืองนครสวรรค์และเมืองพิษณุโลก ราคาถูกจำนวนมาก เป็นพื้นที่ที่มีปฏิสัมพันธ์ของผู้คนแลกเปลี่ยนสินค้า และไม่มีทางที่ไม่จอดแวะเมืองเหล่านี้ได้ เพราะระยะทางไม่สามารถขับรถตอนเดียวได้ ในระยะหลัง ถนน รถ และเส้นเลียงเมืองดีขึ้น สิ่งเหล่านี้จึงทำให้เกิดความโรยราของเมือง เมืองในที่นี้มิใช่จังหวัดอย่างเดียว หากนึกถึงชุมแสง ซึ่งเป็นเมืองท่าทางการค้า ตาคลี ที่นครสวรรค์ หล่มสัก หล่มเก่า ที่เพชรบูรณ์ เพราะเป็นเมืองที่ผ่านไปโคราชได้ จะขึ้นไปโคราชก็ต้องแวะพักที่นี่ก่อน เป็นเมืองการค้าแบบโบราณ เช่น นายฮ้อยไม่นับเมืองที่ถูกล้อมอย่างบางมูลนาก ที่พิบูลย์ มีเส้นทางขนข้าว มีรถไฟและแม่น้ำผ่าน มีโรงสีข้าวขนาดใหญ่ เป็นเมืองท่าข้าว เมืองแม่สอดก็ไม่ใช่เมืองการค้าชายแดนและการค้าภายในอย่างเดียว สมัยก่อนล้า่นาทำการค้ากับมะละแหม่งก็นำสินค้ามาลงที่แม่สอด และลงน้ำไปทำการค้าที่มะละแหม่ง เมืองจึงไม่ใช่ในฐานะจังหวัดเพียงอย่างเดียว

นัยยะที่สอง ความซับซ้อนของพื้นที่เมือง เป็นการซับซ้อนหลายแบบ ทั้งการซับซ้อนในเชิงประวัติศาสตร์ ในทางการค้าก็เติบโตไม่ได้นัก เกินศักยภาพของเมือง เพราะเชิงภูมิศาสตร์เปลี่ยนเมืองมันเปลี่ยน แต่อีกวิธีคิดหนึ่ง หากคิดถึงฐานการผลิต บริเวณนี้ตั้งแต่สุโขทัยลงไปจนถึงภาคกลาง มันเป็นเส้นเลือดใหญ่ของประเทศ คือแหล่งปลูกข้าวขนาดใหญ่ แต่ในปัจจุบัน ข้าวไม่ใช่สินค้าหลักของประเทศแล้ว แต่ภาคเหนือตอนล่างก็ยังทำการเกษตรแบบนี้อยู่ ไม่นับว่าตอนหลังจะมีพืชชนิดอื่น พื้นที่นี้จึงไม่ได้รับความสำคัญเท่ากับพื้นที่อื่น ๆ เพราะไม่สามารถทำการท่องเที่ยวได้ ฐานทางเศรษฐกิจ

จึงน้อยลง ในเมืองเพชรบูรณ์ สินค้าสำคัญก็คือใบยาสูบ แต่พอ
สยามได้ล้านนา และกลายเป็นส่วนหนึ่งของไทยแล้ว ภาคเหนือจึงเป็น
ฐานการผลิตใบยาสูบที่มากกว่า เพราะเป็นพืชที่ต้องอาศัยอากาศหนาว
ความสำคัญของเมืองเพชรบูรณ์ก็ลดลง สิ่งเหล่านี้ทำให้ภาคเหนือตอนล่าง
เบลอไปหมด กลายเป็นเมืองทางผ่าน และกลายเป็นเมืองรอง

ย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์ บริเวณนี้เป็นรัฐลุ่มน้ำที่ติดต่อกับ
ค้าขายกับพื้นที่อื่น ๆ ได้มากกว่าอีสานและภาคเหนือ ไม่นับภาคใต้
รัฐลุ่มน้ำเหล่านี้นำผู้คนเข้ามา เช่น คนจีนเข้ามามหาศาล ในเชิงการ
เกษตรก็เป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำ ลุ่มน้ำเมื่อก่อนมีความสำคัญมาก เพราะเป็น
การเดินทางที่สะดวกที่สุด ยกตัวอย่าง เมืองพิจิตรหากมองในปัจจุบัน
ไม่สามารถเป็นเมืองได้ เพราะเป็นเมืองที่มีขนาดเล็กมาก แต่ที่เป็นเมืองได้
ก็เพราะพิจิตรมีแม่น้ำไหลผ่าน สามารถส่งต่อข้าวลงไปยังมุลานาก และ
ที่อื่น ๆ ได้ เมืองพิจิตรจึงมีผู้คนอยู่มหาศาล อันนี้จึงเป็นสิ่งที่ตกค้าง
จากอดีต พอทางภูมิศาสตร์เปลี่ยนมีถนนสัญจรได้โดยสะดวก
เมืองเหล่านี้จึงซบเซาลง

ความเป็นไทยในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง

เมืองส่วนใหญ่ในภาคเหนือตอนล่างมักนำเสนอความเป็นไทย
ไม่ใช่ความเป็นเมืองในภาคเหนือตอนล่าง เช่น สุโขทัย กำแพงเพชร
ศรีเทพ เมืองเหล่านี้ถูกนับว่าเป็นจุดรุ่งอรุณของประเทศไทย แต่ละเมืองนั้น
ไม่ได้แสดงให้เห็นถึงภาคเหนือตอนล่าง เพราะเหนือตอนล่างกับกลาง
ตอนบนคืออันเดียวกัน การศึกษาประวัติศาสตร์ภาคเหนือตอนล่าง
เป็นการศึกษาที่ยากมาก (แม้จะมียานเขียนจำนวนมหาศาล) ที่ยากคือ
การสร้างหน่วยของการวิเคราะห์ คนสุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร เขาอาจ
จะคิดว่าเป็นคนภาคเหนือตอนล่างและอาจจะไม่คิดก็ได้ แต่นครสวรรค์
อุทัยธานี พวกเขาสำนึกว่าเป็นคนภาคเหนือตอนล่างไหมก็อาจจะยาก
คนเพชรบูรณ์ก็คิดว่าพวกเขาเป็นลาวด้วยซ้ำ เพราะมีการอพยพเข้ามา
เป็นข้าพระธาตุศรีสองรัก คนลับแล อุตรดิตถ์ ก็มีสำนึกของความเป็น

คนเมือง เมืองที่น่าเสนอภาคเหนือตอนล่างจึงไม่มี และมองแบบนั้นไม่ได้ จึงเป็นเมืองแห่งความหลากหลาย มีอัตลักษณ์ และมีวิถีชีวิตของตัวเอง

การอธิบายประวัติศาสตร์จึงควรเรียกว่า “หัวเมืองฝ่ายเหนือ” เพราะนำเสนอความเป็นประวัติศาสตร์ หน่วยของคำอธิบายในเชิงประวัติศาสตร์ควรจะเป็นวิถีชีวิตของผู้คน เช่น ศึกษาเจ้าพระยาพิษณุโลก ศึกษาเจ้าพระฝาง ศึกษาการเข้ามาของพืชไร่ การศึกษานักการเมืองบ้านใหญ่ หรือผู้คนที่อพยพเข้ามาในจังหวัดต่าง ๆ การนำเสนอความเป็นประวัติศาสตร์ภาคเหนือตอนล่างควรเป็นประวัติศาสตร์สังคม ไม่สามารถเอาเมืองใดเมืองหนึ่งมาอธิบายได้ เพราะแต่ละเมืองมีประวัติศาสตร์ที่แยกของตนเอง แต่ก็สามารถโยงความสัมพันธ์ของผู้คนได้เช่นกัน

ภูมิภาคแห่งนี้ถูกนิยามแบบอื่นที่ไม่เหมือนล้านนา หรืออีสานมลายู หากคิดถึงรัฐสมัยใหม่ สุโขทัยเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ไทย ศรีเทพได้รับโปรโมตมหาศาล นครสวรรค์หรือปากน้ำโพถูกเรียกว่าเป็นสะดือประเทศ พิษณุโลกเป็นเมืองพระพุทธชินราช เพชรบูรณ์เป็นเมืองมะขามหวาน ภูมิภาคนี้เป็นเศษแยกย่อย มีอิสระของตนเอง ไม่ใช่ภาคเหนือตอนล่างหรือกลางตอนบน มันไม่ได้มีชื่อเรียก แต่ความน่าสนใจของมันก็คือเป็นที่ทดลองปลูกพืชสมัยใหม่ เป็นอยู่ข้าวอู่น้ำ เมืองเหล่านี้จึงมีพ่อค้าและนายทุนจำนวนมากที่เข้ามาตั้งฐานที่นี่ และเป็นฐานที่มั่นของบ้านใหญ่ที่อาจจะเรียกได้ว่า “รักไม่ยอมเปลี่ยนแปลง”

พื้นที่ล่องหนในชีวิตของการเลือกนักการเมืองบ้านใหญ่

นักการเมืองในพื้นที่นี้ไม่ได้เป็นแบบเดียวกับภาคอีสานหรือภาคเหนือทั่วไป พื้นที่นี้เน้นการเมืองเชิงอุดมการณ์และวิถีชีวิตที่ผูกโยงกับสภาพเศรษฐกิจการเกษตร ตัวอย่างเช่น สุโขทัยและกำแพงเพชรที่สามารถส่ง ส.ส. ยกจังหวัดได้ นครสวรรค์มีตระกูลคำประกอบซึ่งสืบทอดอำนาจทางการเมืองอย่างต่อเนื่องยาวนานถึงเจ็ดสิบปี แต่ละ

รุ่นยังคงรักษาสายสัมพันธ์ทางการเมืองไว้อย่างเหนียวแน่น วัฒนธรรมแถบนี้จึงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มั่นคิดถึงการเมืองและชีวิตในแบบของตนเอง เศรษฐกิจเกษตรไม่ได้เป็นเพียงฐานรายได้ แต่กำหนดชีวิตคนทางการเมืองและวิถีสังคมด้วย พื้นที่นี้อาจถูกมองเป็น “พื้นที่ล่องหน” แต่หากพิจารณาอย่างละเอียด จะพบว่าไม่มีนักการเมืองบ้านใหญ่คนไหนสามารถทำงานได้เท่าที่นี้ บ้านใหญ่ในพื้นที่นี้ไม่ใช่อิทธิพลทางการเมืองเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน หลายครั้งเรามักตั้งคำถามว่าบ้านใหญ่ทำงานอย่างไร แต่ลืมสังเกตว่าประชาชนเลือกบ้านใหญ่อย่างไร ผู้คนไม่ได้เลือกเพราะอิทธิพลหรือเงินทองเพียงอย่างเดียว แต่เพราะบ้านใหญ่เป็นผู้คอยจัดการให้ในสถานะที่รัฐไม่สามารถทำได้ เช่นเมื่อชาวบ้านต้องเผชิญน้ำท่วมหลายเดือน รัฐไม่สามารถจัดการได้ บ้านใหญ่จะเข้ามาช่วยเหลือ จัดสรรทรัพยากร และคอยต่อรองผลประโยชน์แทนชุมชน

อีกด้านหนึ่ง บ้านใหญ่เป็นปากเป็นเสียงให้กับผู้คน และคอยรักษาผลประโยชน์ทางการเมืองเกษตรอย่างต่อเนื่อง บ้านใหญ่จึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการต่อรองทางการเมือง พวกเขายังผูกโยงกับพรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์ และพร้อมกระโดดเข้าสนับสนุนอยู่เสมอ การเมืองบ้านใหญ่จึงดำรงอยู่ได้อย่างยาวนานและยืดหยุ่น พื้นที่นี้จึงกลายเป็นตัวอย่างชั้นดีของความไม่เท่าเทียมในการจัดการทรัพยากรของรัฐ ครอบงำโดยที่รัฐไม่สามารถสร้างโครงสร้างพื้นฐานให้เท่าเทียม และคนไม่เท่ากัน บ้านใหญ่ก็ยังคงดำรงอยู่เป็นแรงสำคัญ นี่คือการต่อสู้สองรูปแบบในพื้นที่เดียวกัน บ้านใหญ่ต่อสู้เพื่อรักษาผลประโยชน์และความสัมพันธ์กับประชาชน ในขณะที่การเมืองแบบอุดมการณ์ต่อสู้เพื่อความคิดและวิถีชีวิต บ้านใหญ่ไม่ได้ทิ้งอุดมการณ์ แต่เลือกอยู่กับอุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่งตลอดเวลา สะท้อนให้เห็นว่าการเมืองในภาคเหนือตอนล่างไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยโมเดลทั่วไป ต้องอ่านผ่านวิถีชีวิตของผู้คน ผ่านเศรษฐกิจ และผ่านความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างรัฐบ้านใหญ่ และประชาชน

ปัญหาการพัฒนาของพื้นที่นี้เกิดขึ้นตลอดเวลา เพราะมีการแย่งชิงทรัพยากรและงบประมาณที่ไม่เท่าเทียมกัน การท่องเที่ยวในพื้นที่ก็ไม่เชื่อมโยงกันระหว่างสุโขทัย กำแพงเพชร และศรีเทพ รัฐกลับให้ความสำคัญกับสุโขทัยเพียงจังหวัดเดียว การจัดสรรงบประมาณจึงไม่สมดุล และสิ่งนี้สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเมืองบ้านใหญ่ นักการเมืองบ้านใหญ่ต้องดึงงบประมาณเข้ามายังจังหวัดของตนเพื่อรักษาสถานอำนาจ เมื่อมีโซนจังหวัดต่าง ๆ การพัฒนาแบบแยกย่อยทำให้พื้นที่ที่หาอัตลักษณ์ร่วมได้ยาก แต่ละจังหวัดมียุทธศาสตร์และความสนใจของตนเอง หากคิดถึงผู้คนที่หลากหลาย การท่องเที่ยวที่หลากหลายและเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ก็ยิ่งยากที่จะจัดการแบบเป็นหน่วยเดียว รัฐจะทำอะไรให้พื้นที่นี้แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนจึงเป็นเรื่องท้าทายและซับซ้อนอย่างยิ่ง

ภูมิภาคแห่งนี้เต็มไปด้วยความขัดแย้งในเรื่องที่ดิน และการเกษตรกรรมอยู่ตลอดเวลา มีขบวนการภาคประชาชนที่เคลื่อนไหวตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน เช่น ม็อบอ้อย ม็อบข้าว และบางครั้งยังมีความสัมพันธ์กับพื้นที่อื่น ๆ เช่น ม็อบอ้อยเชื่อมโยงกับสุพรรณบุรี กาญจนบุรี ส่วนม็อบข้าวก็เกี่ยวข้องกับอยุธยา นครสวรรค์ และพิษณุโลก ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นเครือข่ายที่เชื่อมต่อกัน แตกต่างจากภาคเหนือซึ่งมีสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ หรือภาคอีสานที่มีสมัชชาคนจน ขบวนการภาคประชาชนของภูมิภาคนี้จึงปราศเคลื่อนและกระจัดกระจาย ในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 ประธานสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยคนแรกก็มาจากภูมิภาคนี้ ขณะเดียวกัน พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยก็มีฐานที่มั่นอยู่ที่ภูหินร่องกล้า เพชรบูรณ์ และตาก ความขัดแย้งในพื้นที่นี้จึงเกิดขึ้นมากมาย แต่กลับขาดการชูประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ การเมืองด้านอัตลักษณ์จึงไม่น่าเสนอเด่นชัด กลายเป็นส่วนหนึ่งของบริบทอื่น ๆ

ท้ายที่สุด การศึกษาประวัติศาสตร์ภาคเหนือตอนล่างจึงควรมุ่งไปที่ชีวิตของผู้คน ไม่ใช่เพียงส่วนหนึ่งของรัฐไทย สิ่งที่เราพยายามทำ

คือการชี้ให้เห็นความหลากหลายทั้งในด้านชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และการเมือง ที่มีปฏิสัมพันธ์ซับซ้อน ไม่ใช่สิ่งที่แยกย่อยออกจากกัน การอธิบายภาคเหนือตอนล่างไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่เป็นหน่วยหรือ เมืองใดเมืองหนึ่ง แต่สามารถอธิบายผ่านความสัมพันธ์ข้ามภูมิภาค หากเราสามารถนำผู้คนในท้องถิ่นมาเป็นตัวเล่าเรื่องและเขียนประวัติศาสตร์ ของตนเองได้ หมายความว่าพวกเขากลายเป็นองค์ประธานใน ประวัติศาสตร์ ไม่ใช่เพียงองค์ประกอบหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ แต่มีตำแหน่งแห่งที่เฉพาะตัวในวิถีประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จะเปลี่ยนแปลง คนท้องถิ่นจะไม่ถูกมองว่าโง่ จน หรือเจ็บ นี่คือการ มุ่งหวังในการเขียนประวัติศาสตร์ของผม ไทยไม่ได้หมายถึงกรุงเทพฯ เพียงอย่างเดียวไทยไม่ได้จำกัดอยู่แค่ในเชื้อชาติ แต่ไทยคือจากเหนือ จรดใต้ เป็นชีวิตที่เท่าเทียมและยืนอยู่บนผืนดินเดียวกัน

ด้วยเหตุข้างต้น จึงนำมาสู่หนังสือ **อรุณรุ่งแห่งความสุข: ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง หัวเมืองฝ่ายเหนือ** ที่เป็นการรวบรวมบทความเกี่ยวกับหัวเมืองฝ่ายเหนือ จำนวน 9 บทความ โดยเริ่มการอธิบายการก่อร่างสร้างตัวของหัวเมืองฝ่ายเหนือ ตลอดไป จนถึงการอธิบายประวัติศาสตร์นิพนธ์ของพื้นที่ในบทความ รัฐในหมู่บ้าน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดย จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ เมือง โบราณรัฐ: การศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองบริวารของเมือง กำแพงเพชร โดย ธีระวัฒน์ แสนคำ ความเสื่อมของอาณาจักรสุโขทัย : แนวคิดที่หลากหลาย โดย ปวีณา บุหร่า มะเชื้อของท้าวแสนปมกับ สังคมภาคเหนือตอนล่าง โดย ทิวพร ใจก้อน ประวัติศาสตร์นิพนธ์ หัวเมืองฝ่ายเหนือ(เหนือล่าง) โดย ชัยพงษ์ ลำเนียง ยังมีความพยายาม ในการเชื่อมโยงความเปลี่ยนแปลงของหัวเมืองฝ่ายเหนือในด้านอุตสาหกรรม และการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ แต่อย่างไรก็ดี บางส่วนยังวางอยู่บนฐานวัฒนธรรมที่สามารถปรับประยุกต์มาเป็นมูลค่า ทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมภาคเหนือของไทย: ประวัติศาสตร์การพัฒนา เศรษฐกิจอุตสาหกรรมจากฐานทรัพยากรสู่ห่วงโซ่การผลิตโลกและ ความท้าทายในยุคเปลี่ยนผ่าน โดย ภคพร วัฒนดำรงค์ การพัฒนาการ

ท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษา บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านตึก อำเภอ
ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย โดย รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์ และเทศบาล
นครพิษณุโลก...ก้าวแห่งเมืองริชชีเลียนซ์ที่พร้อมรับปรับตัวต่อภัยพิบัติ
โดย อรวรรณ ศิริสวัสดิ์ อภิชนกุล เล่าเรื่อง ชอทอง บรรจงสวัสดิ์
บรรณาธิการ ทำยสุด จากจักรกลการเมืองสู่จักรกลอุดมการณ์:
กรณีศึกษาการเลือกตั้งทั่วไป จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2566 โดย
วีระ หวังสัจจะโชค เป็นความพยายามที่อธิบายความเปลี่ยนแปลง
ของการเมืองพิษณุโลก

บทความทั้ง 9 ชิ้น อาจช่วยให้เข้าใจพลวัตทางสังคมของหัวเมือง
ฝ่ายเหนือได้ไม่มากนัก และจะช่วยอธิบายข้อเสนอของผู้เขียน
ในประเด็นต่าง ๆ ได้ไม่มากนักเช่นกัน หวังว่าจะมีประโยชน์ต่อผู้คน
ในวงกว้างต่อไป

สารบัญ

รัฐในหมู่บ้านสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	1
จิราภรณ์ สถาปนะวรรณ	
เมืองโบราณราช : การศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เมืองบริวารของเมืองกำแพงเพชร	33
ธีระวัฒน์ แสนคำ	
ความเสื่อมของอาณาจักรสุโขทัย : แนวคิดที่หลากหลาย	77
ปวีณา บุหร่า	
มะเขือของท้าวแสนปมกับสังคมภาคเหนือตอนล่าง.....	111
ทิวาพร ใจก้อน	
ประวัติศาสตร์นิพนธ์หัวเมืองฝ่ายเหนือ(เหนือล่าง)	135
ชัยพงษ์ ลำเนียง	
อุตสาหกรรมภาคเหนือของไทย : ประวัติศาสตร์การพัฒนา เศรษฐกิจอุตสาหกรรมจากฐานทรัพยากรสู่ห่วงโซ่การผลิตโลก และความท้าทายในยุคเปลี่ยนผ่าน	177
ภาคพร วัฒนดำรงค์	
การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน : กรณีศึกษาบ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านตึก อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย.....	213
รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์	

จากจักรกลการเมือง สู่จักรกลอุดมการณ์ : กรณีศึกษา	
การเลือกตั้งทั่วไป จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2566	247
วีระ หวังสัจจะโชค	

เทศบาลนครพิษณุโลก...ก้าวแห่งเมืองริชชีเลียนซ์	
ที่พร้อมรับปรับตัวต่อภัยพิบัติ	279
อรรพรรณ ศิริสวัสดิ์ อภิชนกุล เล่าเรื่อง	
ชอทอง บรรจงสวัสดิ์ บรรณาธิการ	

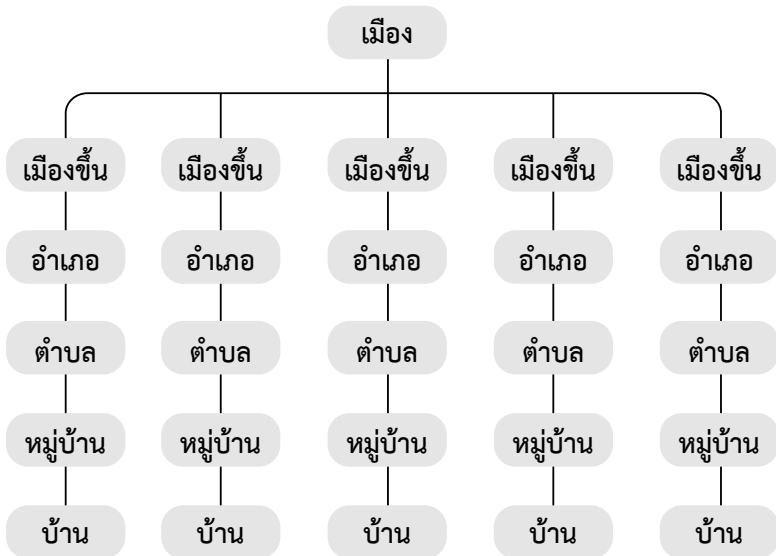
ดัชนี.....	290
ประวัติผู้เขียน	293

รัฐในหมู่บ้าน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จิราภรณ์ สถาปนะวรรณะ

ในฐานะเป็นผู้สอนรายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประเด็นอำนาจรัฐในท้องถิ่นจึงอยู่ในความสนใจมาโดยตลอด สำหรับบทความนี้ ผู้เขียนมุ่งพิจารณาอำนาจรัฐที่เข้าไปสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ในสังคมระดับหมู่บ้าน โดยขอใช้เมืองพิษณุโลกเป็นกรณีตัวอย่าง

โครงสร้างการปกครองก่อนจะพิจารณาในระดับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นจุดประสงค์โดยตรงของบทความนี้ ขอนำเสนอภาพการจัดโครงสร้างอำนาจในระดับต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจภาพรวมทั้งหมด โดยแบ่งเป็นระดับเมือง เมืองขึ้น แขวงหรืออำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และบ้าน

แผนผังแสดงโครงสร้างอำนาจในระดับต่าง ๆ

เมืองโบราณราช
การศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์
เมืองบริวารของเมืองกำแพงเพชร

ธีระวัฒน์ แสงคำ

ความนำ

การจัดการปกครองในระดับท้องถิ่นของกรุงศรีอยุธยานอกจากจะมีการจัดระดับชั้นของเมืองที่มีขนาดใหญ่ที่อยู่ห่างจากศูนย์กลางรัฐออกมาไกลเป็นหัวเมืองชั้นเอก หัวเมืองชั้นโท และหัวเมืองชั้นตรีแล้วยังมีการจัดการปกครองในระดับหัวเมืองโดยการจัดให้เมืองที่มีขนาดเล็กและอยู่ใกล้กับเมืองขนาดใหญ่ซึ่งสถานะเป็นหัวเมืองชั้นเอก หัวเมืองชั้นโท และหัวเมืองชั้นตรี ให้มีสถานะเป็น “เมืองบริวาร” หรือ “เมืองขึ้น” อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหัวเมืองนั้น ๆ อีกต่อหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกันกับการจัดการปกครองระดับจังหวัดและอำเภอในปัจจุบัน การจัดการปกครองระดับท้องถิ่นเช่นนี้ยังสืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งมีการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นเป็นมณฑลเทศาภิบาลจึงยกเลิกไป

เมืองกำแพงเพชรเป็นหัวเมืองใหญ่ของกรุงศรีอยุธยาในกลุ่มแม่น้ำปิง เดิมเป็น 1 ใน 4 เมืองใหญ่ของกรุงสุโขทัย ซึ่งประกอบด้วยเมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย เมืองพิษณุโลกและเมืองกำแพงเพชร ในช่วงที่ราชสำนักกรุงสุโขทัยอ่อนแอลงช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เมืองกำแพงเพชรมีสถานะเป็นรัฐอิสระที่มีอำนาจการต่อรองทางการเมืองค่อนข้างสูง โดยการสนับสนุนของราชสำนักกรุงศรีอยุธยา และเมื่อกรุงศรีอยุธยาผนวกกรมการปกครองบ้านเมืองของกรุงสุโขทัยได้เบ็ดเสร็จในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทำให้เมืองกำแพงเพชรถูกลดสถานะเป็นหัวเมืองชั้นโท (ดู ธีระวัฒน์ แส่นคำ, 2568) โดยที่ราชสำนักกรุงศรีอยุธยากำหนดให้เมืองขนาดเล็กที่อยู่แวดล้อมตลอดที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและที่ราบลุ่มลำน้ำสาขาใกล้เคียงกับเมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองบริวารหรือเมืองขึ้นของเมืองกำแพงเพชร

พระไอยการเกาต์ตำแหน่งนาหัวเมือง ฉบับอยุธยา ระบุว่าเมืองกำแพงเพชรมีเมืองบริวารจำนวน 9 เมือง ได้แก่ เมืองไตรตรึงษ์ เมืองโบราณรัฐ เมืองสะพานบุรี เมืองเทพบุรี เมืองนารถบุรี เมืองเชียงเงิน เมืองเชียงทอง เมืองตาก และเมืองโกส่าพินิน การศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์

ความเสื่อมของอาณาจักรสุโขทัย แนวคิดที่หลากหลาย

ปวีณา บุหร่า

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายของต้องการสำรวจองค์ความรู้ประวัติศาสตร์สุโขทัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่ามีการพูดถึง “ความเสื่อม” ของสุโขทัยทั้งนี้เนื่องจากแนวคิด มุมมอง การให้ความสำคัญในประเด็นต่าง ๆ การตีความหลักฐานและตัวหลักฐานที่นำมาใช้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้องค์ความรู้เปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยทำการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาประวัติศาสตร์สุโขทัยจากเอกสารต่าง ๆ จำนวน 10 เล่มตั้งแต่ พ.ศ. 2478 - ปัจจุบัน เรียงตามลำดับเวลา

หนังสือ หลักไทย ของ สง่า กาญจนาคพันธ์ (ขุนวิจิตรมาตรา) ตีพิมพ์ พ.ศ. 2478 ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเสื่อมของสุโขทัยไว้ว่า (ขุนวิจิตรมาตรา, 2478, น. 111-124)

“...พระเจ้ารามคำแหงผู้ทรงพระปรีชาสามารถในทางรัฐประศาสน์นโยบาย และเป็นนักรบกล้าหาญในเชิงยุทธ พระองค์ทรงครองราชสมบัติอยู่ 40 ปี ถึง พ.ศ. 1860 สวรรคตราชโอรสได้ขึ้นทรงราชย์เป็นรัชกาลที่ 4 ทรงพระนามว่า พระเจ้าอู่ไทยชัยเชษฐ หรือเลอไทย ในรัชกาลนี้ พระเจ้าแสนเมืองมิ่งเจ้ากรุงเมาะตะมะอันเป็นรัชกาลที่ 3 แห่งวงฟ้ารั่ว ตั้งแข็งเมืองเป็นกบฏแล้วยกทัพมาตีเมืองทะวายกับเมืองตะนาวศรีของอาณาจักรไทยสยามไปได้ ใน พ.ศ. 1861 พระเจ้าเลอไทยแต่งกองทัพไปปราบปรามก็ไม่สำเร็จ ตั้งแต่นั้นมาอาณาจักรกรุงสุโขทัยก็เสื่อมลง เป็นเหตุให้บรรดาหัวเมืองขึ้นขึ้นนอก เช่น นครน่าน หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และ นครศรีธรรมราช ฯลฯ พากันกระด้างกระเดื่องขึ้นเป็นลำดับ...”

แคว้นสุพรรณภูมินั้นเป็นแคว้นที่ขึ้นอยู่ในอาณาจักรไทยสยาม มีเมืองอยู่ทองอื่นเมืองใหญ่ เจ้าเมืองอยู่ทองกับราชวงศ์เชียงราย ตะวันตกซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองนครปฐม คบหากันสนิทสนมสืบมาตั้งแต่ครั้งพระเจ้าชัยสิริแล้ว ฉะนั้นต่อมาในราวกลางรัชสมัยของพระเจ้าเลอไทย เชื้อราชวงศ์เชียงรายตะวันตกองค์หนึ่งก็ได้มาเป็นบุตรเขยเจ้าเมือง

มะเขือของท้าวแสนปมกับสังคม ภาคเหนือตอนล่าง

ทิวาพร ใจก้อน

ตำนานท้าวแสนปมเป็นเรื่องเล่าหรือตำนานพื้นบ้านที่สำคัญของกำแพงเพชรและอาจสำคัญต่อประวัติศาสตร์ชาติด้วย เนื่องจากได้อธิบายถึงชุมชนโบราณในแถบกำแพงเพชร และความเป็นมาของพระเจ้าอู่ทองปฐมกษัตริย์แห่งอยุธยา ตำนานเรื่องเล่านี้มีหลายแบบฉบับหลายที่ มาทั้งจากตำนานพื้นบ้าน พงศาวดาร และบทละคร แต่เรื่องราวหลักมีความคล้ายคลึงกันคือกล่าวถึงการได้ครองคู่กันระหว่างนายแสนปมและพระธิดาเมืองไตรตรึงษ์ แต่ไม่เป็นที่ยอมรับของเจ้าเมืองไตรตรึงษ์ จึงถูกขับไล่ออกไปจากเมืองทั้งสามคนพ่อแม่ลูก ต่อมาท้าวแสนปมได้ไปตั้งเมืองเทพนครขึ้น และพระเจ้าอู่ทองก็ได้สืบราชสมบัติต่อมาจนกระทั่งย้ายไปตั้งเมืองแห่งใหม่และได้ขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์อยุธยา ทั้งนี้เรื่องเล่าแต่ละแบบฉบับนั้นอาจแตกต่างกันที่รายละเอียดปลีกย่อยในตำนานที่เล่าต่อ ๆ กันมาอาจจะไม่ได้เล่าเรื่องราวไปจนถึงตอนพระเจ้าอู่ทองย้ายเมืองไปเถลิงราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยา (สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, 2568) ในขณะที่หลักฐานเอกสารอื่น ๆ จะกล่าวเลยไปถึงตอนพระเจ้าอู่ทองเป็นกษัตริย์อยุธยา เช่น ประมวลพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยามของรัชกาลที่ 6 บรรยายว่า

“พ.ศ. 1731 มหาราชเมืองสตอง (รามัญ) ได้ยกทัพมาตีพระนคร พระราชา [พระยาฝาง] ในสมัยนั้นสู้ข้าศึกมิได้ จึงอพยพไพร่บ้านพลเมืองหนีลงมาข้างใต้ มาพบเมืองร้างในแขวงเมืองกำแพงเพชรชื่อเมืองแปบ จึงสร้างเมืองขึ้นใหม่ ให้นามว่านครไตรตรึงษ์...ท้าวไตรตรึงษ์ชั่วที่ 4 นั้น มีราชธิดาองค์ 1 ซึ่งมีรูปงามนัก อยู่มาครั้ง 1 เทวดาตกลงใจให้อยากเสวยมะเขือ...นายแสนปมปลุกมะเขือไว้เป็นอันมาก แต่ต้นหนึ่งซึ่งอยู่ริมกระท่อมแห่งนายแสนปมนั้นมีผลใหญ่งามกว่าต้นอื่น ๆ โดยเหตุที่นายแสนปมถ่ายปัสสาวะรดอยู่เป็นนิตย์ นายแสนปมทราบข่าวว่าพระราชธิดาโปรดเสวยมะเขือจึงนำมะเขือผลใหญ่ของตนนั้นไปถวาย นางได้เสวย

ประวัติศาสตร์นิพนธ์หัวเมือง ฝ่ายเหนือ(เหนือล่าง)¹

ชัยพงษ์ สำเนียง

¹ บทความวิทยานี้เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการศึกษาวิจัยขั้นแนวหน้าด้านสังคม วัฒนธรรม และการเมือง ในประวัติศาสตร์สถานการณ์ปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต เพื่อรองรับความผันผวนในอนาคต โดยการร่วม ดำเนินการระหว่างภาควิชาการ ภาควิชา รัฐ ภาควิชาเอกชน รวมทั้งท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง สัญญาเลขที่ B40G670023 ได้รับ งบประมาณสนับสนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการ พัฒนากำลังคน และทุนด้านการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา การวิจัยและการสร้างนวัตกรรม (บพค.)

บทนำ : สถานะภาพความรู้ของหัวเมืองฝ่ายเหนือ

การศึกษาประวัติศาสตร์หัวเมืองเหนือส่วนใหญ่มักนำไปอธิบายในฐานะส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย อโยธยาและรัตนโกสินทร์ ปรากฏในงานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสือเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง (มกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2521) (เขียนครั้งแรก 2450, 2521) พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2450 ในเวลานั้นยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ได้เสด็จประพาสเมืองกำแพงเพชร เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองอุตรดิตถ์ และเมืองพิษณุโลก ทรงตรวจตราโบราณวัตถุสถานและสอบสวนเรื่องตำนานของเมืองเหล่านั้น ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือเก่า ต่อมาทรงนำทรงพระราชวินิจฉัยและเสนอว่าสุโขทัยเป็นรัฐแรกเริ่มของไทย ข้อเสนอทำนองนี้ยังปรากฏในพระนิพนธ์ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (วิไลทอง, 2555 : 203) และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา, 2537) ในขณะที่เสด็จตรวจการณ์คณะสงฆ์ในมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. 2456-2557 ก็ทรงเสนอเช่นเดียวกัน ความคิดนี้สืบต่อมาอย่างสำคัญโดย หลวงวิจิตรวาท

ก ำ ร
ในหนังสือ ประวัติศาสตร์ไทย สุโขทัย อโยธยา ธนบุรี รัตนโกสินทร์ (หลวงวิจิตรวาทการ, 2561) ที่เสนอว่าสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่ดีที่สุดก่อนจะเสื่อมในสมัยหลัง เป็นรัฐในอุดมคติ แม้แต่งานในสมัยหลังของวินัย พงศ์ศรีเพียร เรื่อง สุโขทัยคดี ประวัติศาสตร์ จารึกศึกษา และนิรุกติประวัติ (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2563) ก็มีข้อเสนอในทำนองนั้นเช่นกัน (ดู, ชีระวัฒน์ แสนคำ, 2554, วคิน ปัญญาบุตรกุล, 2556, 2558, จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ, 2542, 2550, 2554, มานพ ถนอมศรี, 2559)

อุตสาหกรรมภาคเหนือของไทย

ประวัติศาสตร์การพัฒนา

เศรษฐกิจอุตสาหกรรมจากฐานทรัพยากรสู่ห่วงโซ่การผลิตโลก
และความท้าทายในยุคเปลี่ยนผ่าน

ภาคพร วัฒนดำรงค์

บทนำ

ภาคเหนือของประเทศไทยตามลักษณะการแบ่งทางภูมิศาสตร์ประกอบด้วย 17 จังหวัด ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ น่าน พะเยา แพร่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน อุตรดิตถ์ ตาก สุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ และอุทัยธานี (พิจารณาแผนภาพที่ 1) หากพิจารณาพื้นที่เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นการรวมกลุ่มจังหวัด (Cluster) ภายใต้การกำกับดูแลของ คณะกรรมการนโยบายการบริหารงานเชิงพื้นที่แบบบูรณาการ (ก.น.บ.)¹ (ชื่อเดิมคือ ก.น.จ.) โดยมีสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) เป็นฝ่ายเลขานุการ มีการดำเนินการตามยุทธศาสตร์การพัฒนาเป็น 4 กลุ่มจังหวัดภาคเหนือ ซึ่งมีความโดดเด่นแตกต่างกันตามศักยภาพพื้นที่ ได้แก่ ภาคเหนือตอนบน (กลุ่มภาคเหนือตอนบน 1 2 ครอบคลุม 8 จังหวัด) และภาคเหนือตอนล่าง (กลุ่มภาคเหนือตอนล่าง 1 2 ครอบคลุม 9 จังหวัด)

ภาพที่ 1 แผนที่ภาคเหนือ 17 จังหวัด
ที่มา : ประยุกต์ข้อมูลจากกรมการปกครอง

¹ คณะกรรมการนโยบายการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ. (2560, 17 พฤศจิกายน). ประกาศคณะกรรมการนโยบายการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ เรื่อง การจัดตั้งกลุ่มจังหวัดและกำหนดจังหวัดที่เป็นศูนย์ปฏิบัติการของกลุ่มจังหวัด (ฉบับที่ 3). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนพิเศษ 281 ง. หน้า 20-23.

การพัฒนาการท่องเที่ยว โดยชุมชน

กรณีศึกษาบ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านตึก
อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์¹

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

บทนำ

เนื่องในวาระครบรอบ 36 ปี มหาวิทยาลัยนเรศวร จึงเป็นโอกาสสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของคณะสังคมศาสตร์ด้านการเรียนการสอน การวิจัย บริการวิชาการ และการทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นอีกสถาบันทางสังคมที่เป็นพันธมิตรสำคัญในการ เปลี่ยนผ่านทุนการดำรงชีพ (Livelihood Assets) ให้กลายเป็นพลัง ขับเคลื่อนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน สอดคล้อง กับเป้าหมายการพัฒนาในระดับสากล และพร้อมที่จะขยายความรู้จาก การวิจัยเชิงพื้นที่ (Area-Based Research) สู่ระดับนโยบาย เพื่อประโยชน์ของประเทศ ในบทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายแนวคิด และทฤษฎีการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism : CBT) ให้เกิดความเข้าใจตามหลักวิชาการแก่สาธารณะ และนำมาใช้เป็น กรอบการอธิบายการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านตึก อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งถือว่าเป็นชุมชน ต้นแบบ (Model community) ของการยกระดับศักยภาพชุมชน ด้านการท่องเที่ยวจนเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมทั้งในระดับชาติ และนานาชาติ นอกจากนั้นบ้านนาต้นจั่นยังเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาวิจัย ของหลักสูตรต่าง ๆ ทั้งในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ของมหาวิทยาลัยนเรศวร รวมทั้งเป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม (Social Lab) ในการนำผลงานวิจัยและบริการวิชาการสู่การปฏิบัติ กลไกนี้ ช่วยให้บัณฑิตได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (Experiential Learning) ท่ามกลางความท้าทายที่ซับซ้อนระหว่างกระแสโลกาภิวัตน์และท้องถิ่น ภิวัตน์กับความสามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนของชุมชน บ้านนา ต้นจั่นจึงเปรียบเสมือนห้องเรียนอีกแห่งของมหาวิทยาลัยที่ช่วยบ่มเพาะ บัณฑิตให้พร้อมก้าวออกไปเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ที่สามารถขับเคลื่อนสังคมสู่อนาคตได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้นจากมหาวิทยาลัยในพื้นที่สู่ “พื้นที่ของมหาวิทยาลัย” (From Campus to Community) ในระยะแรกเริ่มมหาวิทยาลัย

จากจักรกลการเมือง
สู่จักรกลอุดมการณ์
กรณีศึกษาการเลือกตั้งทั่วไป จังหวัดพิษณุโลก
พ.ศ. 2566²

วีระ หวังสัจจะโชค

² งานวิจัยฉบับนี้ได้ผ่านการรับรองการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ฉบับที่ KPIREC 04-09/011-66 เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

บทนำ

จักรกลการเมือง (political machine) ถือว่าเป็นกลไกสำคัญในการระดมคะแนนเสียงเลือกตั้งของการเมืองไทย ในบริบทที่ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงนโยบายสาธารณะจากรัฐ หรือรัฐที่อ่อนแอ (weak state) จนกลไกรัฐไม่สามารถดูแลสังคมได้ (Migdal, 1988, pp. 33-41) ทำให้เกิดลักษณะของความเชื่อมโยงเครือข่ายสังคมระดับพื้นที่ในการช่วยเหลือกันเองระหว่างประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งและเครือข่ายของจักรกลการเมืองที่อาศัยอยู่ในภาพของระบบอุปถัมภ์ การซื้อเสียงด้วยเงิน หรือนโยบายเฉพาะพื้นที่ (Kitschelt & Wilkinson, 2007) ทั้งระดับหัวคะแนน แกนนำชาวบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักการเมืองท้องถิ่นและระดับชาติ

อย่างไรก็ดี การศึกษาการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2566 เป็นส่วนหนึ่งของสายธารการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทยและความขัดแย้งทางการเมืองรูปแบบใหม่ เพราะการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง (structure change) ภูมิทัศน์เศรษฐกิจการเมือง การเปลี่ยนแปลงของสถาบันการเมือง (institutional change) ในรัฐธรรมนูญและระบบเลือกตั้งแบบระบบ “บัตรสองใบ” ผสมเสียงข้างมาก (Mixed Member Majoritarian representation, MMM) และเทคโนโลยีสื่อสังคมออนไลน์ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงผ่านความเคลื่อนไหวและพฤติกรรมทางการเมืองในการเลือกตั้งของประชาชนในกรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลกที่มีประชาชนมาใช้สิทธิถึงร้อยละ 75.71 บนคำถามหลักที่ว่าจักรกลทางการเมืองจะมีบทบาทอย่างไรในการระบบคะแนนเสียงเลือกตั้งท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

แม้พิษณุโลกจะเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางอุดมการณ์และผู้แทนราษฎรมีการต่อสู้แข่งขันระหว่างตระกูลการเมืองและนักการเมืองหน้าใหม่ ไม่ได้มีตระกูลการเมืองใดผูกขาดได้ แต่ในทางวิชาการจะพบว่าการศึกษาการเมืองพิษณุโลกยังมีข้อจำกัด เช่น งานของชาญณรงค์ ไชยรักษา (2549) เน้นวิเคราะห์ตระกูลและเครือข่ายการเมือง และวีระ หวังสัจจะโชค (2556) ที่เชื่อมโยงการเมืองของนโยบายสู่การเมือง

เทศบาลนครพิษณุโลก...ก้าวแห่ง เมืองริชชีเลียนซ์ ที่พร้อมรับปรับตัวต่อภัยพิบัติ

อรรวรรณ ศิริสวัสดิ์ อภิษฎกุล เล่าเรื่อง
ชอทอง บรรจงสวัสดิ์ บรรณาธิการ

เกริ่นนำ...ก่อนจะก้าวสู่รัชชิลักษณ์

โลกร้อน โลกรวน โลกเดือด ดูเหมือนระดับการส่งสัญญาณของโลกกำลังสื่อสารกับมนุษย์เราว่า “ไม่ไหวละนะ” หลายต่อหลายเหตุการณ์ที่ปรากฏบนโลกใบนี้ของเรา ซึ่งชี้ชัดถึงความอดทนของโลกที่ถึงขีดจำกัดต่อมวลมนุษย์ที่อาศัยอยู่บนโลกใบนี้

ข้อมูลจากคณะกรรมการยุโรป¹ และแผนวิทยาศาสตร์ของโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ² นำเสนอว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความเปราะบางสูงต่อความแปรปรวนและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate variability and change) มีข้อมูลบ่งชี้ว่าอุณหภูมิของไทยเพิ่มขึ้นทั่วประเทศอย่างต่อเนื่องค่าเฉลี่ยใน 40 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2513 – พ.ศ. 2552 คือ 1.04 องศาเซลเซียส และในช่วงปี พ.ศ. 2558 – 2564 ไทยมีความผันผวนของปริมาณน้ำฝน ในปี พ.ศ. 2562 มีปริมาณน้ำฝนต่ำสุดในรอบ 40 ปี อยู่ที่ 1,343.4 มิลลิเมตร ในขณะที่ปี พ.ศ. 2560 มีปริมาณน้ำฝนสูงสุดที่เคยบันทึกไว้ในประเทศไทยคือ 2,017 มิลลิเมตร นอกจากนี้แล้วยังพบข้อมูลว่า แม้ความถี่ของเหตุการณ์ฝนตกทั่วประเทศจะลดลงแต่ความรุนแรงของฝนที่ตกเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนและระดับน้ำทะเลในอ่าวไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นปีละ 3–5 มิลลิเมตรโดยประมาณ ซึ่งตัวเลขนี้มากกว่าอัตราค่าเฉลี่ยทั่วโลกที่ 0.7 มิลลิเมตรต่อปีในช่วง พ.ศ. 2536 – พ.ศ. 2551

ทั้งนี้ มีการคาดการณ์ว่าสภาพภูมิอากาศของประเทศไทยมีแนวโน้มจะเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยในปลายศตวรรษที่ 21 คือระหว่างปี พ.ศ. 2593 – พ.ศ. 2602 คาดว่าอุณหภูมิเฉลี่ยจะเพิ่มขึ้น 0.95 – 3.23 องศาเซลเซียส และจากดัชนีชี้วัดความเสี่ยงด้านภูมิอากาศโลก

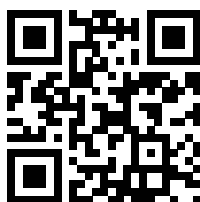
¹ ภาษาอังกฤษคือ European Commission (EU) เป็นหน่วยงานบริหารหลักของสหภาพยุโรป มีบทบาทในการเสนอร่างกฎหมาย ยึดมั่นในสนธิสัญญาของสหภาพยุโรป และตรวจสอบให้แน่ใจว่าประเทศสมาชิกปฏิบัติตามกฎหมายและนโยบายของสหภาพยุโรป นอกจากนี้แล้วยังรับผิดชอบบริหารจัดการงบประมาณของสหภาพยุโรปและเจรจาข้อตกลงระหว่างประเทศในนามของยุโรป

² ภาษาอังกฤษคือ GRID-Geneva เป็นส่วนหนึ่งของแผนวิทยาศาสตร์ของโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติหรือ UN Environment Programme (UNEP) ซึ่งเป็นเครือข่ายข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมระดับโลก เครือข่าย GRID แห่งแรกมีในเจนีวาและในโรบมีเริ่มต้นดำเนินการในช่วงกลางปี พ.ศ. 2528 (mid-1985)

สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยนเรศวร

สั่งซื้อหนังสือออนไลน์ จัดส่งถึงบ้านสะดวกรวดเร็ว

สั่งซื้อทันที

กรณีต้องการสั่งซื้อหนังสือปริมาณมาก หรือเข้าชั้นเรียนติดต่อได้ที่
ฝ่ายจัดจำหน่ายสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร

✉ nuph@nu.ac.th

📘 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร

☎ 0 5596 8833-8836

🐦 [nu_publishing](#)

NUPH
online store

www.nupress.grad.nu.ac.th

“หัวเมืองฝ่ายเหนือ เป็นดินแดนที่อยู่เหนือสุด
ของราชอาณาจักรสยามในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
และเป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกับกลุ่ม
ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างมากที่สุด ทั้งในด้านวัฒนธรรม
ประเพณีตลอดจนภาษาและอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มชนทั้งสองกลุ่ม
เป็นกลุ่มชนที่ใกล้ชิดทั้งที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์
โดยเฉพาะเส้นทางการคมนาคมทางน้ำ...”

(ขวัญเมือง จันทโรจณี, ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือ
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325-2394, น. 1)

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร
Naresuan University Publishing House

